

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده‌ی ادبیات فارسی و زبان‌های خارجه

فرهنگ‌واره‌ی عبارت‌های فعلی

استاد راهنما:

دکتر عباسعلی وفایی

استاد مشاور:

دکتر غلامرضا مستعلی پارسا

نگارش:

رقیه کاردل ایلواری

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

شهریور ۱۳۸۹

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه‌ها
کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: فرهنگ‌واره‌ی عبارت‌های فعلی		
نویسنده / محقق: رقیه کاردل ایلواری		
استاد راهنما: دکتر عباسعلی وفایی	استادان مشاور: دکتر غلامرضا مستعلی پارسا	
کتابنامه: دارد	واژه نامه: ندارد	
نوع پایان نامه: ☒ بنیادی ☐ توسعه‌ای ☐ کاربردی		
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	سال تحصیلی: ۱۳۸۸-۸۹	
محل تحصیل: تهران	نام دانشگاه: علامه طباطبائی	دانشکده: ادبیات و زبان‌های خارجی
تعداد صفحات: ۲۴۵		
کلید واژه‌ها به زبان فارسی: فعل، عبارت فعلی، گروه فعلی، فعل مرکب، خانلری، کنایه		
کلید واژه‌ها به زبان انگلیسی: Verb- verbal phrases - khanlari- allusion-compound verb		

چکیده:

عنوان پایان نامه‌ی حاضر «فرهنگ‌واره‌ی عبارت‌های فعلی» در زبان و ادبیات فارسی است. در این مجموعه سعی شده‌است با توجه به موضوع، از نظریات دستور نویسان و زبان‌شناسان در تبیین و تفسیر مسأله استفاده شده، و به نتیجه‌ی جامعی که مورد نظر هر دو گروه است، دست پیدا کرد. با ارائه‌ی معنای لغوی و اصطلاحی موضوع تحقیق و کلید واژه‌هاست که می‌توان به شکلی جامع به موضوع پرداخت تا خواننده به محتوای متن قبل از مطالعه‌ی دقیق آن پی ببرد..

بر این اساس، معنای لغوی واژه «عبارت» در زبان‌های مختلف فارسی، انگلیسی، و عربی بررسی شده و سپس مباحثی که مخصوص عبارت فعلی می‌باشد، مطرح شده‌است. نظر دو گروه دستورنویسان و زبان‌شناسان در حوزه‌ی فعل و ساختمان آن و عبارت فعلی بیان و مقایسه شده؛ در بخش نقد و بررسی به نقد نظریات پرداخته شد.

می‌توان عبارت فعلی را به عنوان شاخه‌ای مستقل در ساختمان فعل قرار داد و آن را از دو بعد ساختاری و معنایی بررسی کرد.

در این مجموعه، نظریات جدیدی در ساختار و معنای عبارت فعلی داده‌شد و عبارت فعلی به دو قسمت ساختاری (structural) و معنایی (semantic) تقسیم شده‌است زیرا زبان فارسی بُعد معنایی بسیار قوی دارد و با عدم توجه به آن، پیام واقعی جای خود را در زبان از دست می‌دهد و هدف نویسنده یا گوینده گم می‌شود.

با توجه به موضوع "فرهنگ‌واره‌ی عبارت‌های فعلی" بعد از چکیده، مقدمه، تعاریف و نظر دستورنویسان و زبان‌شناسان و ارائه‌ی ساختار جدیدی از عبارت فعلی به فرهنگ‌واره‌ای از عبارت‌های فعلی بر اساس نظر دکتر خانلری دست یافتیم که در پایان، آمار حروف اضافه در فرهنگ‌واره‌ی حاضر و نموداری از آن ارائه شده‌است و بخش پایانی، بخش نتیجه‌گیری و نقد است که به نقد نظریات برخی از استادان پرداخته‌شد..

عبارت فعلی یکی از مقوله‌های ساختمان فعل است که در گذشته بوده و اکنون نیز وجود دارد و می‌توان از آن به عنوان یکی از راه‌های فارسی سازی، معادل سازی و واژه‌سازی در مقابل زبان‌های بیگانه به خصوص در امر ترجمه استفاده کرد. چون گذشتگان امروزه نیز، مردم عامه در اصطلاحات عامیانه به وفور از آن استفاده می‌کنند و می‌توان نتیجه گرفت که عبارت فعلی نه تنها یک مقوله‌ی مرده نیست بلکه، زنده و پویا و در حال گسترش است.

الف: موضوع و طرح مسئله (اهمیت موضوع و هدف):

هدف از این پژوهش، بررسی عبارت فعلی از جنبه ساختاری، معنایی و تقسیم‌بندی آن به بسته‌های جدیدی از عبارت با تکیه بر نظریات زبان شناسان و دستورنویسان و ترویج آن به عنوان یکی از ساختارهای جدید در گسترش زبان فارسی و ارائه فرهنگ‌واره‌ای که اختصاص به این گونه افعال داشته باشد. مخصوصاً به کمک زبان آموزان خارجی آمده، بتواند نیاز امروز زبان آموزان را برطرف سازد و هم آیندگان را برای فهم زبان امروز یاری رساند زیرا ممکن است کاربردهای امروزی این گونه افعال بر اساس تحولات گسترده‌ی اجتماعی دست-خوش فراموشی شود.

ب: مبانی نظری شامل مرور مختصری از منابع، چارچوب نظری و پرسشها و فرضیه ها:

الف: آیا عبارت فعلی تک ساختاری است، و یا گسترده‌تر از ساختاری است که تاکنون آموخته‌ایم؟

ب: آیا این مقوله از فعل در معادل سازی و ساختن ترکیب‌های جدید خصوصاً در امر ترجمه به ما کمک می‌کند؟

ج: میزان استفاده فارسی زبانان از عبارت فعلی چه مقدار است؟ آیا امروزه در حفظ زبان فارسی و ترویج آن از این ساختار استفاده می‌شود یا خیر؟

د: آیا می‌توان عبارت فعلی را از حوزه تک ساختاری در آورد و ساختارهای جدیدی به آن افزود؟

پ: روش تحقیق شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه مورد تحقیق، نمونه گیری و روشهای نمونه گیری، ابزار اندازه گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده ها:

روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و مبنی بر مطالعه کتاب‌های دستوری دستور نویسان و زبان‌شناسان است. نگارنده در این پژوهش با تعداد کمی از منابع مرتبط با موضوع مواجه شده‌است. در بخش فرهنگ‌واره از شیوه فرهنگ نویسی استفاده شده که خود با توجه به مشکلات، بحثی جداگانه می‌طلبد. و در پایان فرهنگ‌واره از جدول نمودار جهت بیان آماری مطلب استفاده شده‌است.

ت: یافته‌های تحقیق:

از مهم‌ترین یافته‌های این پژوهش گردآوری مجموعه‌ای تحت عنوان «فرهنگ‌واره‌ی عبارت‌های فعلی» در زبان فارسی است که در ماه‌های آتی چاپ خواهد شد

ث: نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

عبارت فعلی یکی از ساخت‌های فعل در زبان فارسی است همانطور که پیش از این گفته شد، توجه چندانی به این مقوله از کلمه نشده‌ست و در آثار و تحقیقاتی که بررسی شد، برای اولین بار خانلری بود که به این ساخت از فعل پرداخت و بعد از استاد، پیروان او در کتب دستوری خود، دقیقاً از تعریف خانلری از عبارت فعلی نقل مستقیم نمودند و تاکنون نیز، این‌گونه است. مگر برخی از زبان‌شناسان که به جای اصطلاح عبارت فعلی از گروه فعلی (phrasal verbs) که برگرفته از نظریات کشورهای دیگر است نیز، سود جستند. و غیر از بحث عنوان و نام‌گذاری، تعریف آن‌ها از عبارت فعلی این نیست که آن را فقط در یک ساختار قرار دهند بلکه زبان-شناسان گاهی از یک فعل تحت عنوان گروه فعلی یاد می‌کنند. و آنها تمامی جملات و اصطلاحاتی را که معنای ثانوی داشته باشد، گروه فعلی می‌نامند.

نگارنده توانسته‌است با توجه به در نظر گرفتن نظریات دستورنویسان و زبان‌شناسان، به ساختارهای جدیدی از عبارت فعلی دست یابد و آن را از حالت تک ساختاری درآورد. می‌توان گفت اگر بهایی که دستور نویسان و زبان‌شناسان کشورمان به فعل مرکب دادند، به عبارت فعلی می‌دادند و به همان اندازه به آن ارج می‌نهادند، در دستگاه واژه سازی قدرت بیشتری داشتیم و می‌توانستیم معادل‌های بیشتری بسازیم.

عبارت فعلی فقط بحث زبان نیست، بلکه بحث ادب فارسی نیز، هست این مسأله غنای این زبان را می‌رساند. جهت شناخت و درک عبارت فعلی باید به بحث معنای آن نیز توجه داشته باشیم و میزان استفاده‌ی مردم از این مقوله و بسامد کاربرد آن نیز مورد نظر است.

مهم‌تر اینکه این شکل از اقسام فعل (عبارت فعلی) به کمک مترجمین آمده و میزان استفاده‌ی آن‌ها را از لغات بیگانه پایین می‌آورد و آن خدمت بزرگی به زبان فارسی در جهت اهداف فرهنگستان زبان و ادب فارسی می‌باشد.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم براساس محتوای پایان نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می‌نمایم.

نام استاد راهنما: دکتر عباسعلی وفایی

رئیس کتابخانه

سمت علمی: استاد

محل امضاء

نام دانشکده: ادبیات فارسی و زبان‌های خارجه

محل امضاء

تقدیم بہ

پدر و مادر عزیزم

کہ در ہمہ می مراحل زندگی

یاور و پشتیبان من بودند.

فهرست مطالب

عنوان	... صفحه
مقدمه	۱
(۱) بیان مسأله	۱
(۲) اهمیت موضوع	۲
(۳) سوال‌های تحقیق	۳
(۴) اهداف تحقیق	۳
(۵) روش گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها	۳
(۶) مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح	۴
(۷) مشکلات و تنگ‌ناهای احتمالی تحقیق	۴
● جایگاه عبارت فعلی در جمله.	۵
● جایگاه حرف اضافه در عبارت فعلی	۵
● جایگاه مصدر در عبارت فعلی	۵
● عناوین مختلف عبارت فعلی در زبان و ادب فارسی	۶
الف) عبارت فعلی	۶
ب) گروه فعلی	۶
ج) فعل گروهی	۶
د) افعال اصطلاحی	۷
ه) افعال جانشین	۷
● شیوه‌ی نگارش عبارت فعلی در زبان فارسی	۹
● فصول پایان‌نامه	۱۲
فصل اول: تعاریف و کلیات	۱۴
(۱-۱) کنایه و اصطلاح در زبان فارسی	۱۵
(۲-۱) اصطلاح از دیدگاه ادیب برومند	۱۵
(۳-۱) کنایه از دیدگاه ادیب برومند	۱۶
(۴-۱) کنایه از دیدگاه شمیسا	۱۶
(۵-۱) کنایه از دیدگاه عمادافشار	۱۷

۱۷	۶-۱) کنایه از دیدگاه خیامپور
۱۸	۷-۱) کنایه از دیدگاه انوری
۱۸	۸-۱) مصدر عبارت فعلی
۱۸	۹-۱) معنای لغوی واژه‌ی عبارت در زبان فارسی
۱۸	۱۰-۱) معنای لغوی واژه‌ی عبارت در لغتنامه‌ی دهخدا
۱۹	۲-۹-۱) معنای لغوی واژه‌ی عبارت در فرهنگ فارسی معین
۱۹	۳-۹-۱) معنای لغوی واژه‌ی عبارت در فرهنگ بزرگ سخن
۲۰	۱۰-۱) معنای لغوی واژه‌ی عبارت در زبان‌های بیگانه
۲۰	۱-۱۰-۱) معنای لغوی واژه‌ی عبارت در زبان انگلیسی
۲۰	۱-۱-۱۰-۱) نمونه‌هایی از عبارت فعلی در زبان انگلیسی
۲۱	۲-۱۰-۱) معنای لغوی واژه‌ی عبارت در زبان عرب
۲۱	۱۱-۱) حرف اضافه
۲۱	۱-۱۱-۱) ساختمان حرف اضافه
۲۲	۱۲-۱) فعل و ساختمان آن
۲۲	۱۳-۱) اقسام فعل به اعتبار ساختار
۲۲	۱-۱۳-۱) ساختمان فعل از نظر خانلری
۲۳	۱۴-۱) عبارت یا گروه؟
۲۴	۱۵-۱) تعریف گروه
۲۶	۱۶-۱) کنایه
۲۸	۱۷-۱) تمثیل
۲۸	۱۸-۱) مجاز
۲۸	۱۹-۱) ضرب‌المثل
۲۹	۲۰-۱) عبارت فعلی و زبان‌شناسان
۳۰	فصل دوم: دستورنویسان و عبارت فعلی
۳۱	۱-۲) عبارت فعلی از دیدگاه خانلری
۳۴	۲-۲) عبارت فعلی از دیدگاه احمدی گیوی
۳۵	۱-۲-۲) عبارت فعلی زنده و پویا

- ۳۶ عبارت فعلی نو ساختار و عامیانه (زبان گفتاری)
- ۳۷ عبارت فعلی کهن ساختار
- ۳۷ عبارت فعلی کهن با فعلی غیر از فعل متداول امروزی
- ۳۸ عبارت فعلی کهن با حرف اضافه‌ی نامتداول
- ۳۸ عبارت فعلی کهن با حرف اضافه‌ی زایدنما
- ۳۹ عبارت فعلی با حذف حرف اضافه
- ۳۹ عبارت فعلی ویژه
- ۳۹ ● گروه فعلی (گروه فعلی کنایی) در ساختار فعل گیوی
- ۴۱ عبارت فعلی از دیدگاه ابوالقاسمی
- ۴۳ عبارت فعلی از دیدگاه فرشیدورد
- ۴۳ (۱-۴-۲) تعریف گروه
- ۴۴ (۲-۴-۲) اختلاف نظر فرشیدورد با زبان‌شناسان در واژه‌ی گروه
- ۴۴ (۳-۴-۲) گروه و فرشیدورد
- ۴۵ ● معیار تشخیص فعل مرکب از گروه فعلی
- ۴۶ (۴-۴-۲) نقد فرشیدورد بر خانلری درباره‌ی عبات فعلی
- ۴۸ فصل سوم: زبان‌شناسان و عبارت فعلی
- ۴۹ (۱-۳) باطنی
- ۵۰ (۲-۳) مشکوة‌الدینی
- ۵۱ (۳-۳) طیب‌زاده
- ۵۱ (۱-۳-۳) تفاوت فعل مرکب و عبارت فعلی از نظر طیب‌زاده
- ۵۲ (۲-۳-۳) تفاوت مفعول نشانه‌ی اضافه‌ای با ضمیر در عبارت‌های فعلی ضمیردار
- ۵۳ (۴-۳) وحیدیان کامیار
- ۵۵ فصل چهارم: ساخت‌های جدید عبارت فعلی
- ۵۶ (۱-۴) تعریف جدید عبارت فعلی
- ۵۸ (۲-۴) عبارت فعلی از بُعد ساختاری
- ۵۸ (۱-۲-۴) عبارت فعلی با حرف اضافه‌ی متداول
- ۵۹ (۲-۲-۴) عبارت فعلی با حرف اضافه‌ی نامتداول

۵۹	عبارت فعلی با حرف اضافه‌ی (به) زایدنما (۳-۲-۴)
۶۰	عبارت فعلی با حذف حرف اضافه (۴-۲-۴)
۶۱	عبارت فعلی ضمیردار (۵-۲-۴)
۶۲	عبارت فعلی بدون ضمیر (۶-۲-۴)
۶۳	عبارت‌های فعلی ویژه (۷-۲-۴)
۶۴	عبارت‌های فعلی از بُعد معنایی (۳-۴)
۶۴	عبارت فعلی کهن کاربرد (۱-۳-۴)
۶۴	عبارت فعلی امروزی (عامیانه) (۲-۳-۴)
۶۶	عبارت فعلی کنایی (۳-۳-۴)
۶۸	عبارت فعلی ضرب‌المثلی (۴-۳-۴)
۶۹	توضیحاتی در مورد جدول جدید عبارت فعلی (۴-۴)
۷۱	● جدول جدید عبارت‌های فعلی
۷۲	فصل پنجم: فرهنگ‌واره‌ی عبارت‌های فعلی با تکیه بر نظر خانلری
۲۲۲	فصل ششم: نقد و نتیجه‌گیری
۲۲۳	نقد نظریات خانلری (۱-۶)
۲۲۶	نقد نظریات گیوی (۲-۶)
۲۳۱	نقد نظریات ابوالقاسمی (۳-۶)
۲۳۱	نقد نظریات باطنی (۴-۶)
۲۳۳	نقد نظریات مشکوٰۃ‌الدینی (۵-۶)
۲۳۳	عناصر سازنده‌ی گروه بر اساس نظر مشکوٰۃ‌الدینی (۱-۵-۶)
۲۳۴	نقد نظریات وحیدیان کامیار (۶-۶)
۲۳۴	نقد وحیدیان کامیار بر خانلری (۱-۶-۶)
۲۳۵	نقد نظریات فرشیدود (۷-۶)
۲۳۵	نقد نظریات (۸-۶)
۲۳۷	تعریف طیب‌زاده از افعال اصطلاحی (۱-۸-۶)
۲۳۸	نتیجه‌گیری و آمار به همراه نمودار (۹-۶)
۲۴۰	جدول درصدی حروف اضافه در فرهنگ‌واره (۱۰-۶)

۶-۱۱) نمودار ستونی فرهنگ‌واره

منابع و مأخذ

۲۴۱

۲۴۲

مقدمه:

(۱) بیان مسأله:

فعل یکی از اقسام کلمه است که از مهم‌ترین مقوله‌های آن به شمار می‌آید و از حیث ساختمان انواعی دارد که شامل: فعل ساده، مرکب، پیشوندی، پیشوندی مرکب، عبارت فعلی و فعل‌های ناگذر یک شخصه نیز می‌باشد.

با توجه به موضوع رساله عبارت فعلی یکی از اقسام فعل است که شکل ظاهری آن شامل چند کلمه (حرف اضافه + اسم/صفت + مصدر) است ولی معنای آن در حکم یک فعل ساده یا مرکب و گاهی عبارت فعلی دیگری است. ساختاری از فعل است که نسبت به دیگر ساختارهای آن کمتر به آن توجه شده و یا در بعضی از کتب دستوری به آن پرداخته نشده است. یا توسط بعضی از زبان‌شناسان و دستور نویسندگان جدید از آن به عنوان دیگری (افعال اصطلاحی، افعال جانشینی، گروه فعلی، فعل گروهی) یاد می‌شود. زبان‌شناسان ایرانی هم با توجه به مسائل زبان‌شناسانه تعریفی سوای تعریف خانلری از عبارت فعلی می‌کنند و هر عبارتی را که دارای معنای ثانوی باشد مثل کنایه، ضرب‌المثل و... عبارت فعلی می‌دانند. نگارنده سعی کرده است با تلفیق نظر هر دو گروه به ساختارهای جدیدی از عبارت فعلی دست پیدا کرده و آن را از حالت تک ساختاری خارج کند. در بحث معناشناسی مدرسی در کتاب از واج تا جمله جملائی را از لحاظ معنایی بررسی می‌کند و ذیل جملات کنایی می‌نویسد:

«این گونه جملات معنی دوگانه دارند که معنی اول جمله، مستقیماً در رابطه با جمله است و معنی ثانوی بر پایه‌ی آگاهی‌های قبلی شکل می‌یابد برای نمونه:

من تو را عاقل‌تر از این می‌دانستم = یعنی کاری که انجام دادی عاقلانه نبود» (مدرسی، ۱۳۸۶، ۳۴۶).

در نتیجه می‌توان گفت که کنایه، ضرب‌المثل، عبارت فعلی، مجاز و استعاره و هر واحدی که مربوط به علم بلاغت و علم معانی می‌شود، معنای ثانوی دارند و از بحث زبانی به بحث ادبی وارد شده‌است. باید بدانیم که این جمله‌ها ناشی از قرارداد ضمنی و ذهنی اهل زبان است که

توسط کاربران زبان استفاده می‌شود و گرنه معنای ثانوی این جملات نه در روساخت یافت می‌شود و نه در ژرف ساخت.

به جز خانلری و هواداران وی دیده نشده‌است که به این قسم از فعل بهای چندانی داده باشند و آنچه هم که هواداران نوشتند چیزی جز نقل قول مستقیم و غیر مستقیم از خانلری نبوده- است. بعد از خانلری، احمدی گیوی در کتاب دو جلدی دستور تاریخی فعل، با تکیه بر نظر خانلری (حرف اضافه + اسم/صفت + مصدر) اقسامی از آن را بیان کرده‌است:

«۱- عبارت فعلی زنده و پویا

۲- عبارت فعلی نوساختار و عامیانه

۳- عبارت فعلی کهن ساختار

۴- عبارت فعلی کهن با فعلی غیر از فعل متداول امروزی

۵- عبارت فعلی کهن با حرف اضافه نامتداول

۶- عبارت فعلی کهن با حرف اضافه زاید نما

۷- عبارت فعلی با حذف حرف اضافه

۸- عبارت فعلی ویژه.» (گیوی، ۱۳۸۰، ۱۱۴۱-۱۱۲۷).

۲) اهمیت موضوع:

عبارت فعلی ساختار و معنایی گسترده‌تر از آن چیزی دارد که تاکنون آموخته‌ایم و جدا از بحث ساختاری (structural) آن، بحث معنوی (semantic) آن است که وارد بحث مجاز، کنایه و معنای ثانوی شده ما را به علم معانی نزدیک می‌کند. و زبان فارسی یکی از زبان‌هایی است که معنا در کنار لفظ جایگاه والایی در آن دارد. می‌توان از ساختار عبارت فعلی، در معادل سازی و فارسی سازی از آن استفاده کرد. خصوصاً مترجمان که می‌توانند در امر ترجمه به جای اینکه اصطلاحات بیگانه را وارد زبان بکنند، با استفاده از ساختار عبارت فعلی معنای معادل بسازند و در امر ترویج و حفظ و نگهداری زبان کوشا باشند.

۳) سؤال‌های تحقیق:

الف: آیا عبارت فعلی تک ساختاری است، و یا گسترده‌تر از ساختاری است که تاکنون آموخته‌ایم؟

ب: آیا این مقوله از فعل در معادل سازی و ساختن ترکیب‌های جدید خصوصاً در امر ترجمه به ما کمک می‌کند؟

ج: میزان استفاده فارسی زبانان از عبارت فعلی چه مقدار است؟ آیا امروزه در حفظ زبان فارسی و ترویج آن از این ساختار استفاده می‌شود یا خیر؟

د: آیا می‌توان عبارت فعلی را از حوزه تک ساختاری در آورد و ساختارهای جدیدی به آن افزود؟

۴) اهداف تحقیق:

هدف از این پژوهش، بررسی عبارت فعلی از جنبه ساختاری، معنایی و تقسیم‌بندی آن به بسته‌های جدیدی از عبارت با تکیه بر نظریات زبان شناسان و دستورنویسان و ترویج آن به عنوان یکی از ساختارهای جدید در گسترش زبان فارسی و ارائه‌ی فرهنگ‌واره‌ای که اختصاص به این گونه افعال داشته باشد. مخصوصاً به کمک زبان آموزان خارجی آمده، بتواند نیاز امروز زبان آموزان را برطرف سازد و هم آیندگان را برای فهم زبان امروز یاری رساند زیرا ممکن است کاربردهای امروزی این گونه افعال بر اساس تحولات گسترده‌ی اجتماعی دست-خوش فراموشی شود.

۵) روش گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها:

روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و مبنی بر مطالعه کتاب‌های دستوری دستور نویسان و زبان‌شناسان است. نگارنده در این پژوهش با تعداد کمی از منابع مرتبط با موضوع مواجه شده است. در بخش فرهنگ‌واره از شیوه فرهنگ نویسی استفاده شده که خود با توجه به مشکلات، بحثی جداگانه می‌طلبد. و در پایان فرهنگ‌واره از جدول نمودار جهت بیان آماری مطلب استفاده شده است.

۶) مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح:

فعل یکی از اقسام کلمه و عبارت فعلی نیز، یکی از مقوله‌های آن به شمار می‌آید. تبعاً با توجه به تعریف عبارت فعلی به شناخت فعل، حروف اضافه، فعل مرکب و کنایه نیز، نیاز داریم.

(۷) مشکلات و تنگناهای احتمالی تحقیق:

هیچ کتاب و رساله‌ی مستقلی در موضوع مورد نظر به عنوان پیشینه‌ی تحقیق یافت نشد؛ مگر اینکه بعضی از استادان در قسمت ساختمان فعل، توضیحی مختصر در مورد آن داده باشند. نگارنده فقط توانسته است از بحث‌های جزئی در کتب مختلف دستوری و تلفیق آنها با یکدیگر در ایجاد ساختارهای جدید عبارت فعلی استفاده کرده، به ساختارهای بیشتری از عبارت فعلی دست یابد.

همان‌طور که می‌دانید بخش فرهنگ‌واره بحث فرهنگ نویسی را ایجاب می‌کند که نیازمند به فراگیری این فن و اطلاعات مختص به آن است. نگارنده توانسته است علاوه بر گردآوری اطلاعات و نوشتن بخش‌های دیگر پایان‌نامه به فرهنگ نویسی پرداخته و یک مجموعه‌ی منظمی از فرهنگ را ارائه دهد. به امید آنکه بتواند در آینده با گسترش و پردازش مطلب، با کمک استاد راهنمای محترم کتاب مستقلی از فرهنگ‌واره عبارت‌های فعلی با تکیه بر نظر خانلری به جامعه‌ی ادبی ایران تقدیم کند. همانا جای این اثر در بین فراگیران زبان فارسی خالی است. بی‌شک جهت فراگیری هر زبانی باید اصطلاحات (phrasal verbs) آن زبان را فرا گرفت تا بتوان بر آن زبان مسلط شد. این گونه عبارات اغلب جای فعل را گرفته، وارد حوزه‌ی معنا شناسی می‌شوند و به کمک زبان آموزان آمده، یادگیری آنان را سهولت می‌بخشد.

قابل ذکر است که در زبان‌های بیگانه کتاب‌های زیادی در این زمینه جهت فراگیری زبان کشورشان از جمله فرهنگ کنایات، فرهنگ افعال مرکب، فرهنگ عبارت‌های فعلی، فرهنگ ضرب‌المثل‌ها، و ... تألیف شده است، ولی در کشور ما جای فرهنگ عبارت‌های فعلی خالی است.

جایگاه عبارت فعلی در جمله:

جایگاه عبارت فعلی همیشه در آخر جمله است و به جای فعل می‌آید و به گفته‌ی بعضی استادان زبان‌شناس چون باطنی و مشکوٰۃ‌الدینی جای گزاره را می‌گیرد.

جایگاه حرف اضافه در عبارت فعلی:

نکته‌ی مهم این که در ساختار عبارت فعلی خانلری؛ ساختاری که ما آن را ساختار (عبارت فعلی با حرف اضافه‌ی متداول) نامیدیم، اگر عبارت دارای حرف اضافه باشد، و ظاهر شود، به طور قطع آن حرف اضافه در ابتدای عبارت قرار می‌گیرد و بعد از آن اسم آمده، سپس مصدر فعلی در آخر عبارت می‌آید.

یعنی (حرف اضافه و اسم) نقش متممی می‌سازد و یا بنابر نظر زبان‌شناسان (گروه حرف اضافه‌ای) را تشکیل می‌دهند در نتیجه، همیشه در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند.

جایگاه مصدر در عبارت فعلی:

غالباً مصدر در آخر عبارت قرار می‌گیرد. ولی، شاید بتوان جای فعل را در آغاز و پایان عبارت آورد ولی (حرف اضافه و اسم) همیشه در کنار هم هستند و جدا نشدنی هستند.

مانند:

از دست دادن: هیچ‌گاه نمی‌توانیم بگوییم (از دادن دست) یا (دست از دادن)، ولی می‌توانیم بگوییم:

دادن از دست و تا جایی این ترکیب می‌تواند معنا را برساند و از لحاظ معنایی اختلال پیدا نکند.

عناوین مختلف عبارت فعلی در زبان و ادب فارسی:

الف) عبارت فعلی:

خانلری و پیروان از آن به همین عنوان یاد می‌کنند عبارتی که در حکم فعل است ولی به ساختار یک جمله نرسیده است.

ب) گروه فعلی:

زبان‌شناسان و برخی دستور نویسان اصطلاح گروه فعلی را خوشایند دانسته، آن را ترجمه‌ی واژه‌ی (phrase) انگلیسی می‌دانند. در فصل‌های بعد، توضیح داده خواهد شد که حتی یک کلمه (فعل) را گروه می‌نامند که این اسم گذاری با معنای لغوی واژه سنخیتی ندارد.

ج) فعل گروهی:

گروهی دیگر چون مدرسی و ارژنگ از آن تحت عنوان فعل گروهی یاد می‌کنند.

ارژنگ ساختمان فعل را به چهار دسته‌ی ساده، پیشوندی، مرکب و گروهی تقسیم می‌کند ذیل فعل گروهی می‌نویسد:

«گاهی گروهی از کلمات در کنار هم می‌آیند و مفهوم واحدی را می‌رسانند. این گونه فعل‌ها (فعل گروهی) نامیده می‌شوند» (ارژنگ، ۱۳۸۷، ۱۶۱).

در ادامه به ذکر شاهد مثال‌هایی با ساختار نحوی می‌پردازد. ارژنگ در تمامی مثال‌هایی که ذکر نمود، از حرف اضافه استفاده کرد در صورتی که اشاره‌ای به این نکته نکرد..

از + اسم + بردن = از یاد بردن، از خاطر بردن

به + اسم + آوردن = به دست آوردن

از + اسم + گرفتن = از سر گرفتن

ارژنگ تمام عبارت‌های فعلی را در این ساختارها گنجانده است.

«این نوع از افعال مرکب که علاوه بر عناصر غیر فعلی، دارای یک حرف اضافه هستند، در برخی دستورها تحت عنوان (عبارت فعلی) و در برخی دیگر به اسم (افعال گروهی) مطرح می‌شوند» (مدرسی، ۱۳۸۶، ۲۵۱).

د) افعال اصطلاحی:

«یکی از عناصر واژگانی که باید در دستورها و فرهنگ‌های عمومی زبان فارسی شرح و ضبط شود، افعال اصطلاحی (idiomatic verbs) یا چنان‌که دکتر خانلری نامیده، عبارات فعلی (verbal expressions) است این افعال از نظر نقشی (functional) به عنوان یک کل واحد با مقوله‌ی فعل در جمله عمل می‌کنند» (طیب‌زاده، امید؛ طبقه‌بندی و ضبط افعال اصطلاحی فارسی، ۳۹-۳۱).

ه) افعال جانشین:

افعال جانشین افعالی هستند که بدون در نظر گرفتن ساختار و زمان فعل، در افاده‌ی معنای فعل تأثیری بیش از فعل اولیه دارند. به نظر نگارنده منظور از افعال جانشین همان عبارت‌های فعلی هستند.

«افعالی است که در این مقاله به قیاس تقسیم بندی برخی از افعال» در کتاب دستورتاریخی فعل» افعال جانشین نام گرفته (نگ احمدی گیوی ۱۲۰۴)» (سلطانی، فصل‌نامه‌ی زبان و ادب، تحول حوزه معنایی برخی از افعال ۴۸).

البته سلطانی عبارت‌های فعلی به همراه برخی افعال مرکب، را در نظر داشته‌اند و در این نام-گذاری از کتاب (دستور تاریخی فعل) احمدی گیوی تأثیر پذیرفته‌اند. قابل ذکر است که جز عبارت‌های فعلی و افعال اصطلاحی، افعال دیگر، مورد نظر ما نیست. همان‌طور که در شاهد مثال‌ها اشاره کرده، عبارت‌هایی که معنی دیگری از فعل را به ذهن القا می‌کنند، مورد نظر ما می‌باشند.

ما این عنوان و نام‌گذاری فقط در عبارت‌های فعلی می‌توانیم به کار ببریم نه مقوله‌هایی دیگری از ساختمان فعل.

هر روز برای او یک سَلَه طعام آوردندی، بعضی به کار بردی و باقی برای شام بنهادی (کلیله و دمنه، ۱۷۰) = به کار بردن یعنی مصرف کردن و خوردن.

سلطانی در ادامه‌ی مطلب بیان می‌کند که:

«گاهی فعل جانشین یک عبارت فعلی است حاکی از عملی که مناسبتی با معنی فعل اصلی دارد. شواهدی چند به عنوان مثال:

همه را دست انداخته بود یعنی مسخره کرده بود.

به دوستش نارو زده بود یعنی خیانت کرده بود.

سر همه را کلاه گذاشته بود یعنی فریب داده بود» (سلطانی، اکرم؛ فصلنامه‌ی زبان و ادب، ۵۹).

ما این عبارت‌ها را در ساختار جدید (عبارت‌های فعلی امروزی یا عامیانه) قرار دادیم و اشکالی که بر نظر ایشان وارد است این است که، جز افعال اصطلاحی، فعل تک ماده‌ای ساده را هم در این عنوان قرار دادند که دوباره وارد بحث زبان‌شناسان می‌شویم که حتی یک فعل ساده را هم در قالب گروه فعلی می‌دانند.

حتی از عبارت‌های فعلی ضرب‌المثلی هم در شرح بیشتر این عنوان استفاده کردند. برای مثال:

گاهی ضرب‌المثلی یا بخشی از آن جانشین فعل اصلی می‌شود مانند شواهد ذیل:

تا مجبور باشند تعظیم و تکریمش کنند و بادمجانش را دور قاب بچینند؛ یعنی تملق بگویند.

چاره‌ای نداریم جز این که او را هم اهل این بخیه بدانیم؛ یعنی او را هم در این سلک بیاوریم.

در این عبارت "شامش را خورد و کپه‌ی مرگش را گذاشت"؛ به جای خوابید در مفهوم اهانت آمیز است.

شیوه‌ی نگارش عبارت فعلی در زبان فارسی:

با توجه به تأکید فرهنگستان زبان فارسی بر جدانویسی و پیروی از آن، شیوه‌ی نوشتن عبارت فعلی در زبان فارسی این‌گونه است:

تمامی حروف اضافه به اسم پس از خود نمی‌چسبند یعنی یک نیم فاصله نیاز دارد و بین اسم و مصدر، یک فاصله‌ی کامل می‌خواهد. برای مثال:

ازپای درآوردن* به‌کار داشتن* به‌تصور آمدن* به‌پایان آمدن* به‌چشم آمدن و ...